

Uttalsundervisning på sfi

Elisabeth Zetterholm
Emeli Ydringer

Linköpings universitet

Vuxna andraspråksinlärare talar ofta språket med en brytning, men det behöver inte betyda att det är svårt att förstå talaren. För att undvika missförstånd i kommunikation är ett begripligt uttal nödvändigt. Därför är explicit uttalsundervisning viktigt. Många lärare menar att det är svårt att undervisa i uttal och lägger därför mera tid på andra moment i sin undervisning. Efter att ha fått mera kunskap och didaktiska verktyg, i ett samarbete mellan lärare och forskare i ett ULF-projekt, har lärare nu fått en ny insikt om viken av uttalsundervisning och integrerar det i sin undervisning på olika nivåer. De menar också att eleverna fått en ökad medvetenhet och förståelse för vikten av ett förståeligt uttal vilket kommer att bidra till ett bättre och tydligare uttal.

Bakgrund

De allra flesta personer som lär sig ett nytt språk i vuxen ålder kommer att tala språket med en brytning (Flege et al., 1995; Moyer 2013). Brytning är ofta en identitetsmarkör och återspeglas i flera delar av språket; grammatik, ordförråd och uttal. Att samtala med någon som talar med en brytning betyder inte alltid att det är svårt att förstå talaren. Det är dock viktigt att andraspråkstalaren förmår erövra ett begripligt uttal för att undvika missförstånd i kommunikation. Därför är uttalsundervisning en viktig del vid inläring av ett nytt språk. Tillsammans med en forskare arbetade i denna studie lärare vid en vuxenutbildning fram didaktiska metoder för att utveckla uttalsundervisningen av svenska som andraspråk. I samarbetet har resultat utifrån nationell och internationell forskning om uttalsundervisning, relationen mellan tal och skrift i svenska språket samt hur elevernas förstaspråk kan påverka inläring av svenska beroende på typologiska likheter och skillnader mellan språken uppmärksammas. Forskaren och lärare har tillsammans diskuterat olika didaktiska metoder som lärare sedan provat utifrån de förutsättningar som finns i de olika klassrummen inom vuxenutbildningen.

Syftet med projektet

Det övergripande syftet med projektet var att utifrån forskning diskutera didaktiska metoder för att stärka uttalsundervisningen i svenska för vuxna andraspråksinlärare. Två frågeställningar blev utgångspunkten:

- Hur kan uttalsundervisning utformas för att ge vuxna andraspråkselever möjlighet att utveckla ett begripligt uttal på svenska?
- Vilka didaktiska metoder implementeras i undervisningen på olika nivåer?

SFI

Svenska för invandrare (SFI) är ett utbildningsprogram för vuxna invandrare med syfte att ge grundläggande kunskaper i det svenska språket så att eleven kan utveckla ett funktionellt andraspråk både i tal och skrift (Skolverket). Utbildningen riktar sig till personer med olika erfarenhet, kunskap och bakgrund. Ett par av kunskapsmålen, med särskilt fokus på det talade språket, är att ge eleven förutsättningar att utveckla sin förmåga att tala, lyssna och samtala på svenska samt utveckla ett gott uttal. Utbildningen består av tre olika studievägar och fyra kurser,

där elever placeras utifrån tidigare bakgrund, förutsättningar och mål. När kunskapsmålen är uppfyllda flyttas de till en högre nivå. I varje grupp finns elever med olika modersmål och språkkunskaper, vilket kan vara en utmaning för lärarna.

Uttalsundervisning

Tidigare forskning visar att många sfi-lärare är osäkra på hur de ska undervisa i det svenska uttalet och saknar kunskap om uttalsundervisning och praktiska moment från sin lärarutbildning (Zetterholm, 2017). Detta stämmer väl med internationell forskning som visar på liknande resultat (t.ex. Breitzkreutz et al., 2001; Foote et al., 2011; Henderson et al., 2012; Couper 2017). Flera studier pekar dock på att explicit uttalsundervisning ger goda resultat, även hos elever som har det som kallas för fossiliserat uttal, dvs inläraren har stagnerat i sin utveckling (Derwing & Munro 2015; Dlaska & Krekeler 2013; Gordon & Darcy 2016; Levis 2018; Thomson & Derwing 2015). Målet med uttalsundervisningen bör inte vara att inläraren erövrar ett helt brytningsfritt uttal, vilket ofta är mycket svårt för vuxna, men att erbjuda undervisning så att ett begripligt och förståeligt uttal kan nå (Levis 2005, 2020).

Svenska språkets fonologi

Det svenska språket har 9 långa och 9 korta vokaler där framför allt tre rundade vokaler ofta är svåra att lära sig uttala korrekt, det gäller y-, ö- och u-vokalen, som är ovanliga bland världens språk. Dessa ersätts ofta med orundade vokaler, ordet *tyg* uttalas som *tig*, ordet *fyra* uttalas som *fira*, eller vokaler med en annan artikulation, ordet *lön* uttalas som *lån* och ordet *hus* uttalas som *hos*. Även andra ersättningar förekommer, t.ex. att ordet *svår* uttalas som *svar*. Bland de 18 svenska konsonanterna blir ibland uttalet av p/b samt f/v förväxlat av talare med framför allt arabiska och somaliska som förstaspråk beroende på skillnader i språkens typologi. Av samma anledning förväxlas ofta l- och r-konsonanterna av talare med ett asiatiskt förstaspråk. Konsonantkluster (flera konsonanter i rad) vållar också problem för många andraspråkstalare som då gärna lägger till vokaler mellan konsonanterna (epentes) för att underlätta uttalet. Här är ett par exempel - ordet *flesta* uttalat som /feleseta/ samt ordet *stryka* uttalat som /sɪrɪrika/. Dessa exempel på uttalssvårigheter beror ofta på skillnader i uppsättningen av språkljud och tillåtna kombinationer av språkljud (språkets fonotax) i talarens modersmål och svenska. I det svenska språket är språkmelodin, prosodin, framför allt ordbetoningen viktig för förståelsen. Flera av världens språk har ett fast betoningsmönster, medan betoningen är rörlig i svenska, ofta beroende på morfologin. Om betoningen inte blir korrekt kan det leda till missförstånd, jämför betoningen i orden *banan* (frukt) och *banan* (ex. racerbana). En annan viktig distinktion är kvantitet, dvs språkljudens längd i relation till övriga språkljud i ordet, jämför orden *mata* och *matta* samt *vägen* och *väggen* (Zetterholm & Tronnier, 2019).

Projektets genomförande

Inledningsvis gjorde lärare och forskaren tillsammans en kartläggning över olika svårigheter lärare ser med uttalsundervisningen både avseende sådant som kan härledas till elevernas modersmål, men även mera generella didaktiska frågor. Utöver dessa samtal gjorde forskaren ett flertal klassrumsobservationer där frågor kunde tas upp enskilt med lärare utifrån respektive undervisningssituation. Lärarna berättar att det är svårt att få tid för uttalsundervisning då andra delar av språket, som exempelvis grammatik och att läsa och skriva, också ska behandlas under de 15 timmar/vecka som eleverna har undervisning. De nämner också att det är svårt att undervisa i uttal i helklass då eleverna har olika svårigheter, av individuella skäl eller kopplat till modersmålet. Några har stora problem med uttalet av några svenska språkljud (skillnaden mellan p/b, f/v samt l/r och de rundade svenska y-, u-, ö- och å-vokalerna), att uttala konsonantkluster (se exempel ovan), andra har större problem med den svenska ord- och frasbetoningen. Lärare kan också känna osäkerhet beroende på att man saknar kunskap om typologiska skillnader mellan språk, som ofta är en anledning till uttalsproblem. Utifrån lärarnas erfarenheter diskuterades uttalsundervisningen

och hur den skulle kunna genomföras för att främja alla elevers utveckling. Frågor som togs upp var bland annat vilken typ av övningar som är användbara, hur de didaktiskt bör genomföras samt hur lärare på ett naturligt sätt kan implementera uttalet i olika delar av sin undervisning. Vi talade också om betydelsen av explicit och kontinuerlig uttalsundervisning med hänvisning till aktuell forskning.

De lärare som deltog undervisar grupper på olika nivåer, från nybörjare till mera avancerad nivå, vilket betyder att de måste arbeta på olika sätt i klassrummen. I nybörjargrupperna fokuseras mycket på ordförståelse och uttal av vokaler, ofta genom att härma läraren. På de högre nivåerna har eleverna mera ordkunskap och grammatisk kunskap men behöver utveckla uttalet. Vi arbetade tillsammans fram övningar för olika utbildningsnivåer och elever med olika språkbakgrund, exempelvis kontrasten mellan b/p, f/v samt r/l, de svenska vokalerna, långa och korta språkljud samt ord- och satsbetoning. I samband med olika tema i undervisningen utformade vi muntliga övningar och ordlistor baserade på dessa områden. När lärarna behandlade temat *hälsa* pratade vi i klassrummen om att besöka vårdcentralen, vi övade på relevanta ord och termer för sjukvård och eleverna fick öva muntlig interaktion relaterat till temat.

Didaktiska implikationer

Det blir tydligt att kunskap om uttalsundervisningens betydelse och olika didaktiska metoder, liksom medvetenheten om typologiska likheter och skillnader mellan språk är av stor vikt för att lärare ska känna sig trygga i sin undervisning. Utifrån forskning och lärares erfarenhet diskuterades vad som är särskilt viktigt för att elever med olika bakgrund ska kunna erövra ett förståeligt uttal på svenska. Kunskap om språkliga skillnader är även viktigt för att förklara varför svårigheter med uttal av svenska språkljud eller prosodi varierar mellan elever. För att öva på de svenska språkljuden kan man exempelvis använda minimala par, dvs ordpar där endast ett språkljud skiljer och ordet får en annan betydelse, se exempel på uttal av vokaler ovan. Kända svårigheter med konsonanter kan övas med ordpar som par/bar, puss/buss, fin/vin, får/vår, rosa/låsa, ram/lam. Då kvantitet och ordbetoning är betydelsefulla prosodiska egenskaper i det svenska språket bör man lägga tid på det i undervisningen. Inom projektet diskuterades hur uttalet kan uppmärksammas i samband med undervisning i skrivande, ordförståelse och grammatik. I undervisning om skrivande kan stavningen vara en ledtråd då de långa konsonanterna ofta dubbeltecknas i svenska (jämför orden lös/löss, vila/villa). Övningar i hörförståelse och diktamen lyftes fram eftersom det ökar möjligheterna för eleverna att erövra ett bättre uttal. En av lärarna nämner att eleverna får skriva de ord hen läser och det blir tydligt att det är svårt för eleverna att höra skillnad mellan de svenska vokalerna. En annan lärare som deltog i studien utvecklar eget material utifrån tema som behandlas i klassrummet. Eleverna bör även få möjlighet att samtala med varandra för att utveckla den kommunikativa förmågan. Ett annat sätt att öva uttalet är att spela in sig själv och sedan lyssna och utvärdera.

I en uppföljning av projektet berättar lärarna att de nu har utvecklat uttalsundervisningen utifrån att de prövat olika didaktiska metoder i klassrummet. Många idéer har vuxit fram då lärarna har delat sina erfarenheter och haft möjlighet att jämföra med nationell och internationell forskning om uttalsundervisning. I undervisningen ges nu tid för samtal om och övningar i det svenska uttalet i alla klassrum, ofta kopplat till skrivundervisning och ordinläring. Lärarna diskuterar uttalsundervisning och pedagogiska idéer med varandra på ett mera medvetet sätt än tidigare. De säger också att medvetenheten om att erövra ett förståeligt svenskt uttal ökat hos eleverna, vilket lärarna tror kommer att bidra till ett bättre och tydligare uttal.

Referenser

1. Breitzkreutz, J. A., Derwing, T. M. & Rossister, M. J. (2001). Pronunciation teaching practices in Canada. *TESL Canada Journal*, 19(1), 51-61.
2. Couper, G. (2017). Teacher Cognition of Pronunciation Teaching: Teachers' Concerns and

- Issues. *TESOL Quarterly*, 15(4), 820–843.
3. Derwing, T. M. & Munro, M. J. (2015). *Pronunciation Fundamentals. Evidence-based perspectives for L2 teaching and research*. Amsterdam/Philadelphia; John Benjamins Publishing.
 4. Dlaska, A. & Krekeler, C. (2013). The short-term effects of individual corrective feedback on L2 pronunciation. *System*, 41, 25–37.
 5. Flege, J. E., Munro, M. & MacKay, I. R. A. (1995). Factors affecting strength of perceived foreign accent in a second language. *Journal of the Acoustical Society of America*, 97(5), 3125–3134.
 6. Foote, J. A, Holtby, A.K. & Derwing, T. M. (2011). Survey of the teaching of pronunciation in adult ESL programs in Canada 2010. *TESL Canada Journal* 29(1), 1–22.
 7. Gordon, J. & Darcy, I. (2016). The development of comprehensible speech in L2 learners. *Journal of Second Language Pronunciation*, 2(1), 56–92.
 8. Henderson, A., Frost, D., Tergujeff, E., Kautzsch, A., Murphy, D., Kirkova-Naskova, A., Waniek-Klimczak, E., Levey, D., Cunningham, U. & Curnich, L. (2012). The English Pronunciation Teaching in Europe Survey: Selected results. *Research in Language*, 10(1)1: 5–27.
 9. Levis, J.M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly*, 39(3), 369–477.
 10. Levis, J. M. (2018). *Intelligibility, Oral Communication and the Teaching of Pronunciation*. Cambridge: Cambridge University Press.
 11. Levis, J.M. (2020) Revisiting the Intelligibility and Nativeness Principles. *Journal of Second Language Pronunciation*. 6:3, 310-32, <https://doi.org/10.1075/jslp.20050.lev>
 12. Moyer, A. (2013). *Foreign Accent. The Phenomenon of Non-Native Speech*. Cambridge: Cambridge University Press.
 13. Skolverket. (2022). Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare. SKOLFS 2022:23.
 14. Thomson, R. I. & Derwing, T. M. (2015). The effectiveness of L2 pronunciation instruction: A narrative review. *Applied Linguistics*, 36(3), 326–344.
 15. Zetterholm, E. (2017). Swedish for immigrants. Teachers' opinion on the teaching of pronunciation. In: E. Babatsouli (ed.), *Proceedings of the International Symposium on Monolingual and Bilingual Speech 2017* (pp. 308-312), <http://ismbs.eu/publications-2017>.
 16. Zetterholm, E. & Tronnier, M. (2017, 2019). *Perspektiv på svenskt uttal. Fonologi, brytning och didaktik*. Lund: Studentlitteratur. ISBN 978-91-44-07529-7.